

РАЗВИТИЕ НА ПРАВОТО В ГЛОБАЛНИЯ СВЯТ

Доц. д-р Масис Хаджолян
ВСУ „Черноризец Храбър”

В условията на глобализацията правото, като ценностна и регулативна система, ретърпява адекватно развитие.

В областта на теорията глобализацията се отразява върху **закономерностите на правото**. Силно се изявява динамичната функция на правото като отражение на бурните изменения на обществените отношения в глобален план. От една страна, тя се проявява в главоломното правотворчество със създаване и същевременно – с бързи промени на нормативните актове, които предизвикват, освен позитивни, но и рискови фактически и правни последици. От друга страна, глобализацията ражда нови отрасли и подотрасли на правото (космическо, потребителско, туристическо, компютърно, право на културата и др.). Правната наука се развива и по пътя на взаимодействие с други науки и методи на изследвания с използване на т.нар. интердисциплинарен подход. Увеличава се ролята на правното съзнание за правосъздаването и правоприлагането. Все по-актуален става въпросът за реализиране на справедливостта, като същностна черта на правото. Налице е тенденция за унификация на принципи и механизми за организация на държавен и обществен живот.

Правото, като средство за реализиране на държавната политика („политика в действие”), реагира срещу отрицателните страни на глобализацията, изразени особено в тероризма и транснационалната престъпност. Развиват се и се уеднаквяват наказателноправните и

процесуалноправните норми, за да отговорят адекватно на тези нови опасности и страхове на съвременната цивилизация.

Своеобразно развитие получава **съчетанието на правните и моралните норми**. От една страна, утвърждават се моралните основания на правото. Все повече държави, както и България, включват в правото морални категории и им придават правна санкция. В частност, приемат се морални кодекси на държавните служители и на други професионални дейности със съответни правни последици. Интересен е глобалния договор на ООН, със своите 10 принципа, свързани с права на човека, трудови отношения, околна среда и антикорупция, предложен от генералния секретар на ООН Кофи Анан на световните бизнес лидери през 1999 г. (зачитане и подкрепа за опазване на правата на човека; необвързване с действия, нарушаващи тези права; приемане на свободата на сдружаване и ефективно признаване на правото за колективно договаряне; премахване на насилствения, принудителния и детския труд; изкореняване на дискриминацията по отношение на правото на труд и на професия; подкрепа на превантивните подходи в опазване на околната среда и подемане на инициативи, стимулиращи по-голяма отговорност към нея; насърчаване на развитието и разпространението на технологии, щадящи околната среда; подкрепа на антикорупционни инициативи и политика на прозрачност). Оттогава той е приет от над три хиляди транснационални и други, вкл. български, икономически субекти. Договорът не е правен, а морален акт. Но формата и процедурата на неговото сключване са правни. Правно защитени, с национални и международноправни норми, са и принципите като предмет на договора. Договорът е една полезна инициатива и от него могат да се очакват положителни резултати.

Същевременно, общото влияние на морала като самостоятелна регулативна система намалява. Държавите не ограничават, а засилват правното регулиране на обществените отношения. Този процес навлиза в такива технически детайли, които даже остават неразбираеми за обществото. Специално в глобалните и особено в международните отношения се отбелязва политизиране на морала, превратното му приложение в полза на отделни държави. А съвременната икономическа криза показва тотална неморалност на финансови системи на икономически водещи държави.

В глобален план се развива **връзката на правото с обичайните, корпоративните и религиозните норми**. Колкото и да изглежда парадоксално, глобализацията не отрича националните държави. Нещо повече, именно в тези условия и особено в периодите след Втората световна война и преодоляването на социалистическата обществена система в Източна Европа, се осъществи един „бум“ на национални държави, подържани преди това в рамките на сложни държави (федерации) и на колониалната система. В тези, а и в други национални държави от старите поколения, правото уважава обичайните граждански и религиозни норми и създава правни условия за тяхното приложение в социалната практика. Това се отнася и за религиозните норми от морален характер, включително отразени в т.нар. „десет божии заповеди“, възприемайки ги като общочовешки правила за поведение.

Особено внимание заслужават корпоративните норми. Правото съчетава общозадължителни правила и държавен контрол за създаване и функциониране на корпоративните организации (сдружения със стопански и нестопански цели), със свободата на решенията за тяхното учредяване и на тяхното функциониране в рамките на собствените им устави и закони. В

тази насока, глобализацията, изразена в мащабната дейност на транснационалните стопански субекти, не влиза в противоречие с държавната организация на обществото. Те се учредяват на териториите на конкретни държави по съответните правни правила и имат определени взаимодействия с тях, както и с тези, в които разпространяват своите дейности. Тези субекти нямат интереси да заместват държавата. Те очакват от нея да създава благоприятни условия за тяхната стопанска дейност. От друга страна, държавата е икономически и морално заинтересована от такава дейност, за задоволяване потребностите на нейните граждани и за просперитета на обществото. Затова намираме, че крайните футурологични идеи за краха на националните държави и за създаване на световно правителство на транснационалните компании не са обосновани. Те не намират опора в социалната практика.

Развиха се и получиха международно признание и приложение **принципите (основните начала) на правото**. Една част от тях са приложимо право чрез конституционните норми – принципи и принципите на отделните отрасли на правото (особено на процесуалното право). Налице са и неписани, но всепризнати още от времето на древния Рим, принципи (незнанието на закона не извинява; строг закон, но закон; никой не може да прехвърля права другиму, които не притежава; никой не може да извлича полза от своето противоправно поведение и др.). Към тях се приобщават нови принципи – например на недискриминация, уважаване и поощряване националната културна идентичност, стремеж към консенсусни управленски решения и др. Глобализацията създава условия за постепенно уеднаквяване на основните начала на правото и правните институти.

С решаващия принос на ООН се утвърдиха **общи (универсални) принципи на международното право**, обогатени със заключителния акт на

Съвещанието (организацията) за сигурност и сътрудничество в Европа през 1971 г. (неупотреба на сила или заплаха със сила; мирно уреждане на международните спорове; ненамеса във вътрешните работи на държавите, с изключение на действията на ООН при заплаха за международния мир; сътрудничество на държавите; равноправие и самоопределение на народите; суверенно равенство на държавите; добросъвестно изпълнение на международните задължения; неприкосновеност на границите; териториална цялост на държавите; зачитане на правата на човека и основните свободи). Въведе се предимството на международните договори пред националното право на страните по тях. Създадоха се множество международноправни, вкл. недържавни, субекти, които въздействат на националните държави. Чрез тях се разви идеята за ограничения суверенитет, приета доброволно от много държави в името на постигане на по-високи цели и преди всичко за опазване на мира. Основният проблем на международните отношения е реалното съблюдаване и приложение на посочените принципи и преодоляване на хегемонистични тенденции. Беше време, когато идеологически и политически се атакуваше разбирането и практиката на „износ на революции” срещу капиталистическата обществена система. Сега има необходимост да се преодолее настървената практика за „военизиран износ” на идеите на либералната демокрация. Тя е достатъчно привлекателна, за да се възприема и прилага от държавите. От друга страна, тя, както и цялата икономическа система, върху която се изгражда, не могат да съдържат вечни истини и се нуждаят от преоценяване и от нови импулси за еволюционно развитие.

Същевременно средствата на международното право се използват за опити за решаване на глобални болезнени проблеми на човечеството – гладът и нищетата всред огромни човешки общества, несправедливите и неоправданите социални разслоения, екологичните планетарни въпроси.

В сферата на конституционализма се отбелязва **сближаване на конституционните култури** под напора на изводите от Втората световна война и разпадането на колониалната система. Една изследване на преамбюлите на конституциите на страни от различни континенти показва учудващо сходство или съвпадение на идеи, основани на Хартата за правата на човека [1]. Епохално и глобално значение има Всеобщата декларация за правата на човека на ООН от м. декември 1948 г., която, като политически документ, включен в Хартата, се равнява по последици, на френската Декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г. На нейна основа се създадоха и правните актове на Хартата – Международен пакт за гражданските и политическите права и Международен пакт за икономическите, социални и културни права от 1966 г. Установените конституционни различия в отделни държави са главно в кръга на религиозната идеология. Игрят роля и политическите режими, които привнасят различно съдържание в еднакви понятия на защитени ценности. Например социалистическата идеология акцентира върху икономическите и социални аспекти на свободата, а либералната демокрация – върху свободата на мисълта и правото на личен избор. Хартата получи и регионални отзвучи, между които – Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи от 1951 г. и Африканската харта за правата на човека от 1981 г.

Изводът е, че правото се стреми да отговаря на изискванията на глобалното общество, но и въздейства върху него. То се явява брънка на глобалистичната цивилизация и спомага за нейното развитие.

Бележки

1. **Хаджолян, М.** Сближаване на конституционните култури. Известия на Съюза на учените, Варна, серия „Хуманитарни науки” 1/2010.